„Primum [non] nocere" Orvosok viselt dolgai klasszikus német nyelvű rémtörténetekben

Fülöp József

Jelen tanulmány alapját a német nyelvű triviális irodalommal[1] való közelebbi foglalkozás jelentette, melynek kézzel fogható eredménye a Napkút Kiadónál 2022-ben megjelent *Egyem a szíved. Kalandozások a német nyelvű irodalom rémpanoptikumában* című kötet. Míg az angolszász zsánerirodalomból számos válogatás[2] készült magyar nyelven, addig a német

1 Az ún. *Schauerliteratur* kezdeteihez lásd Zoltán Szendi (szerk.): *Einführung in die Trivialliteratur,* Budapest, Bölcsész Konzorcium, 2006, 135–139.

2 A teljesség igénye nélkül: Borbás Mária (szerk.): *21 rémes történet*, Budapest, Európa, 1969; *Angolszász rémtörténetek,* Budapest, Pallas Lap- és Könyvkiadó, 1988; Szentmihályi Szabó Péter (szerk.): *Homályos zóna*, Budapest, WORLD SF Magyar Tagozata, 1988; *Borzalmak könyve. Válogatás,* Budapest – Ungvár: Intermix – Patent, 1993; Sárközy Bence (szerk.): *„Düledék palota". Klasszikus rémtörténetek,* Budapest, Magvető, 2009; ifj. Veress István (szerk.): *Gyilkos mesék,* Szentendre, Urbis, 2014; *Carcosa árnyai. Lovecraft világa I.,* Budapest, Delta Vision Kft., 2015; Somogyi Gábor (szerk.): *Árnyak az időn túlról,* Szeged: Magyar H. P. Lovecraft Portál, 2018; Somogyi Gábor (szerk.): *Árnyak az időn túlról 2,* [Nagykanizsa]: [The Black Aether –] Multiprofil Társulás Kft., 2019; Tomasics József és Somogyi Gábor (szerk.): *Rémtörténetek járvány idejére,* Nagykanizsa, TBA Könyvek, 2020; Kornya Zsolt (szerk.): *Sejtelmes történetek,* Budapest, Delta Vision, 2020; Somogyi Gábor (szerk.): *Árnyak az időn túlról 3,* [Nagykanizsa], TBA Kv., 2020; Somogyi Gábor

HorvathG_Festschrift_ajandekkotet_beliv.indd 191 2026. 07. 23. 9:12:36

nyelvterület feltérképezése elmaradt hazánkban. Így a honi olvasó előtt jóformán teljesen ismeretlen a 19. század második és a 20. század első felének német nyelvű horrorisztikus, illetve fantasztikus irodalma. Németországban, Ausztriában vagy Svájcban is csak kevesen kutatják. Pedig ezek a szövegek gyakran mélyen gyökereznek a német és közép-európai folklórban, valamint a keresztény-misztikus hagyományokban. (Ráadásul helyenként közvetlen magyar vonatkozásokat is találunk bennük.) Változatos témáikat eredeti módon kezelik, nem ritkán egyéni forma- és stílusművészet jellemzi őket, a német nyelvű irodalom legjobb szokásaihoz híven pedig filozófiai és pszichológiai kérdéseket feszegetnek, és rendre kiveszik a részüket a kulturális és társadalmi vitákból. A kutatás[3] során kereken 70 német és osztrák antológiát gyűjtöttem össze, amelyek 1913 és 2023 között jelentek meg.[4]

(szerk.): *H. P. Lovecraft kedvenc történetei I.,* Szeged: Azilum Könyvek, 2023; valamint a francia klasszikusokat is tartalmazó: Cserna György (szerk.): *Kísértethistóriák,* Pécs, Opus, 2006.

3 A kiterjedt gyűjtés ERASMUS-ösztöndíjas germanista hallgatóim – Balla Csenge, Lohn Annamária, Magyar Anna, Pallós Áron, Radics Nóra – bevonásával készült; ezúton mondok nekik köszönetet. A kutatott könyvek közül jó néhány rendkívül ritka, némelyik csupán néhány száz példányban jelent meg.

4 Az első, 1913-ban megjelent válogatás a *Das Gespensterbuch* (München, Georg Müller) Felix Schloemp szerkesztésében, aki két hasonló gyűjteményt is kiadott. Az újabbak közé tartozik a zsáner talán legalaposabb ismerőjének (sokadik) antológiája: Robert N. Bloch (szerk.): *Eine Schachtel tödlicher Zigarren. 14 phantastische Erzählungen aus deutschsprachigen Magazinen aus der Zeit von 1912–1932,* Giessen, Robert N. Bloch, 2023; legújabban pedig Robert N. Bloch – Manfred Petry (szerk.): *Karussell des Schreckens. Fünfzehn Eintrittskarten zu Alpträumen aus vergangenen Zeiten,* Giessen, Robert N. Bloch, 2025.

HorvathG_Festschrift_ajandekkotet_beliv.indd 192 2026. 07. 23. 9:12:36

Ezek túlnyomórészt kisprózai műveket tartalmaznak, ritkább esetben hosszabb elbeszéléseket vagy kisregényeket.

Első vizsgálandó szerzőnk a zsáner kiemelkedő vagy klasszikusnak tekinthető képviselői közül Friedrich Jacobsen (1853–1919), aki kezdetben orvosi tanulmányokat folytatott, majd Marburgban, Lipcsében és Jénában jogot, végül jogi doktorátust szerzett. Körzeti bíróként és regionális bírósági igazgatóként dolgozott Schleswig-Holstein és Türingia városaiban. 1919-ben öngyilkosságot követett el. 1891-től kéttucat regényt írt.[5] Szempontunkból fontos elbeszélése, *A sátán keresztje*[6] azonban legelső kötetében, az *Éjjeli árnyak*ban jelent meg 1890-ben.

A kisregény terjedelmű történetet egy Fritz nevű elmeorvos közli iskolai barátjáról, Hans von Ravenről. A tehetős nemesi család sarja szűkszavú levélben arra kéri rég nem látott orvosbarátját, hogy mielőbb látogassa meg. A romantikus hagyomány szellemében, ihletett tájleírással párosított vándorútja után Fritz megérkezik a gránitsziklákon magasodó, roppant kőkoporsóra emlékeztető kastélyhoz. Raven beavatja az orvost a családját sújtó átok titkába: őse, a megrögzött szerencsejátékos, Wolf von Raven eladta a lelkét az ördögnek, hogy franciakártyán a treff ásszal nyerhessen. Azóta a leszármazottak arra vannak kárhoztatva, hogy mindig veszítsenek ugyanezzel a kártyalappal. Hans megszállottsága

5 Jelentősebb közülük a világ pusztulását bemutató *Die letzten Menschen* (1905).

6 Friedrich Jacobsen: Das Kreuz des Satans, in Friedrich Jacobsen: *Nachtschatten*, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1895, 66–131. A kötet két másik elbeszélése detektívtörténet. (Gustav Adolf Bécquer *La cruz del diablo* című romantikus elbeszélése [1861] a címén kívül nem mutat hasonlóságot *A sátán keresztjé*vel.)

HorvathG_Festschrift_ajandekkotet_beliv.indd 193 2026. 07. 23. 9:12:36

és kényszeresnek tűnő mozdulatai láttán az orvosban felidéződik, hogy már látott hasonlót: „Ritka, az orvosok által sokat vitatott eset volt; a beteg nyavalyakórságban szenvedett, testének egyetlen végtagja sem maradt nyugalomban; de ha egy bizonyos ponton erősen megnyomták a fejét, az egész izomzatban egyfajta zsibbadás lépett fel, és csak a karok mozogtak egyenletesen fel s le, akár egy automatán."[7] A vár ura szerint az átok csak akkor múlik el, ha megtalálják az eredeti kártyapakliból hiányzó treff ászt. Ezzel a cselekmény új színezetet kap. Detektívtörténet veszi kezdetét, amelyben az orvosnak kell helytállnia:

> Egy elmegyógyásznak kötélidegekkel kell rendelkeznie: alighogy azt mondtam magamnak, hogy ez az egész fantasztikus elképzelés csak egy túlfeszített agy szüleménye lehet, nyugalmam máris visszatért. Mindazonáltal éreztem némi szellemi bizonytalanságot. Raven elbeszélése szinte egészen a legvégéig azt a meggyőződést ébresztette bennem, hogy nincs szó elmebajról; de a különös befejezés, amely a múlt rejtélyeit ily váratlanul áthelyezte a kézzelfogható jelenbe, megingatott meggyőződésemben; mindenesetre tovább kellett vizsgálódnom, hogy bizonyosságot szerezzek.[8]

7 Friedrich Jacobsen: Das Kreuz des Satans, in Jacobsen: *Nachtschatten,* 80. Az elbeszéléseket a Hüperión Fordítói Műhely (Károli Gáspár Református Egyetem) szeminaristáival közösen készített fordításunkban idézem.

8 Uo., 91.

HorvathG_Festschrift_ajandekkotet_beliv.indd 194 2026. 07. 23. 9:12:36

Az idegorvos fél éjszakán át figyeli az alvajárókéhoz hasonló transzba került Hansot, akinek az arca a kezdeti sápadtság után fakóra váltott, félig nyitott szeme üvegessé vált, ajka elkékült; megállapodásuk értelmében az orvos egy tőrkéssel felfegyverkezve a könyvtárszobába menekül, ha a dolgok elfajulnának. A tetszhalott nemes ugyanis ezután felkel a fekhelyéről, és úgy tántorog végig a szobákon, mintha valakinek az irányítása alatt állna. Rémisztő botorkálása és vaksi tapogatózása a kastély üres helyiségeiben felér az elme és a tudatalatti közötti tapétaajtó felnyitásával:

> Elmeorvosi praxisomban néha szomnambulizmusra hajlamos személyekkel találkoztam; gyakran volt alkalmam megcsodálni szerfölött különös képességeiket, mint a jövőbe látást, a fémek tulajdonságainak érzékelését és így tovább; ismertem és olvastam a vonatkozó szakirodalomban több száz példáját annak, hogy az alvajárók tisztán szellemi állapotukban miként ismerik fel az emberi szem elől elrejtett dolgokat, és tárják fel a titkokat.[9]

De nemcsak az átokkal sújtott alvajáró, hanem maga az orvos is divinatorikus rejtvényfejtővé válik. A szellemek órájában érzékei kifinomodnak, és a *clairvoyance* bizonyos fokára jutva, bravúrosan, logikus okfejtéssel kinyomozza a megmagyarázhatatlant. Miután felgöngyölítette a talányos ügyet, páciensének is összefoglalja szakmája felismeréseit:

9 Uo., 106.

HorvathG_Festschrift_ajandekkotet_beliv.indd 195 2026. 07. 23. 9:12:36

> agyunkban úgy szunnyadnak a képzetek, mint egy felcsavart, távírójelekkel borított papírcsík. Az évek múlásával megfeledkezünk róluk, és úgy hisszük, soha nem léteztek. Majd egy hasonló benyomás hatására, amely egykoron lecsendesítette a gondolatláncot, kitekeredik a papírcsík, és újra átéljük régi képzeteinket, miközben nem emlékszünk rájuk, hanem újnak tűnnek számunkra.[10]

Az orvosszerep hasonló felfogását találjuk Oskar Panizzánál (1853–1921). A német rémirodalom hírhedt alakja 1880-ban orvostudományi doktorátust szerzett mindössze nyolc szemeszter alatt. 1882-től Münchenben egy elmegyógyintézetben dolgozott segédorvosként, ám attól való félelmében, hogy idegrendszere nem bírja ki a betegekkel való tartós érintkezést, két évvel később felhagyott hivatásával. Pszichiátriai tanulmányaiban egyebek mellett a zseni és az őrület tárgyköre foglalkoztatta, míg szépirodalmi művei döntően önterápiás céllal írt „szabad ötletek jegyzékének" tekinthetők. Munkássága persze a folyamatos provokációk története. Hol expresszionista, hol naturalista stílusban támadta a katolikus vallást, a polgári életvitelt és szokásvilágot, valamint a zsidóságot.[11] Szatíráit[12] Jonathan Swift, rémtörténeteit Edgar Allen Poe írásművészetéhez hasonlítják. 1895-ben elítélték istenkáromlásért, egy évet töltött börtönben. Német állampolgárságát feladva először Zürichbe költözött, de Svájcból csakhamar

10 Uo., 117–118.

11 Panizza antiszemitizmusának jellemző példája különösen két elbeszélése: *Der operirte Jud' (A megoperált zsidó)* és *Der Goldregen (Az aranyeső)*.

12 Lásd főként a *Psichopatia criminalis*t (1898).

HorvathG_Festschrift_ajandekkotet_beliv.indd 196 2026. 07. 23. 9:12:36

kiutasították, ezért Párizsba települt át. 1901-ben felségsértés vádjával perbe fogták Németországban, végül beszámíthatatlannak nyilvánították, és visszaengedték Franciaországba. Hallucinációi egyre erősödtek, ezért 1905-ben egy Bayreuth melletti pszichiátriai klinikára vonult, ahol élete utolsó tizenhat évét töltötte.

Egy botrányos eset című novellája[13] egy normandiai szekularizált kolostorban játszódik, amelyet leánynevelő intézetté alakítottak át egy abbé, egy büszke főnöknő és domonkos apácák irányításával. Az abbéról többek között megtudjuk, hogy ugyan nem dohányzott, de reggeli cigaretta gyanánt teológiai irodalmat olvasott, és kiváltképpen a morálteológiában volt járatos. A történet középpontjában azonban két növendék, Henriette és Alexina kapcsolata áll. Előbbi gazdag, lázadó arisztokrata lány, utóbbi pedig egy intelligens, mély érzésű, de szegény teremtés. Barátságuk egyre meghittebbé válik, ami az intézmény lakóinak is feltűnik. Alexina szépirodalmi igényességű, szenvedélyes leveleiből kiderül, hogy barátnője iránti rajongása nem vallásos, hanem világi eredetű. Az események felgyorsulnak, amikor a kolostor előtt vasvillákkal és fejszékkel felszerelkezett helyiek jelennek meg.

13 Oskar Panizza: Ein skandalöser Fall, in Oskar Panizza: *Visionen. Skizzen und Erzählungen*, Leipzig, Wilhelm Friedrich, 1893, 112–181. Második kiadása a *Galerie der Phantasten* című neves könyvsorozat harmadik kötetében: Oskar Panizza: *Visionen der Dämmerung*, München, Georg Müller, 1914 [Paul Haase 16 illusztrációjával]. A kutatás szerint az elbeszélést a 29 évesen öngyilkosságot elkövetett Herculine Barbin önéletrajzi írása ihlette, amelyet Panizza a kor legjelentősebb francia igazságügyi orvosszakértője, (Auguste) Ambroise Tardieu kiadásában ismerhetett meg 1881-ben: Ambroise Tardieu: *Question médico-légale de l'identité,* Paris, Baillière, 1872. Vö. még a TEXT + KRITIK tematikus, 243. lapszámát: *Oskar Panizza*, München, Edition Text + Kritik, 2024.

HorvathG_Festschrift_ajandekkotet_beliv.indd 197 2026. 07. 23. 9:12:36

A főnöknő javaslatára végül a falusi orvosnak kell megvizsgálnia Alexinát. Ha megtalálja az ördög általi megszállottság ismert jeleit a lány testén, akkor az ordinárium és Johannes Bodinus *De magorum daemonomania* című műve szerinti ördögűzésre is sor kerülhet. Amíg a tömeg a refektóriumban várakozik, a Párizsban tanult fiatal Adolphe Duval megfelelő körülmények között elvégzi a vizsgálatot, de csak miután visszautasította, hogy áttanulmányozza az ördögi stigmák listáját a két és fél évszázaddal korábban élt boszorkánytudós művében. Megjegyzendő, hogy az orvos családneve az ófelnémet *tiuval*ra, azaz az ördögre való utalásként is értelmezhető.[14]

Az orvos hosszú levelét az elbeszélés teljes terjedelmében közli. A vizsgálat a modern tudomány iránt az utolsó pillanatig szkeptikus abbé elé tárja az alany testi jellegzetességeit és a genitáliák felépítését, méghozzá akkurátus részletességgel, latin szakkifejezésekkel tűzdelve. A végső verdikt így hangzik:

> Alexinát *férfi hímnős*ként kell azonosítani. Így Alexina *férfi,* és képes a megtermékenyítésre. – A rám háruló kötelezettség szerint már értesítést küldtem az illetékes polgári hatóságnak Alexina anyakönyvi adatainak módosítása végett, és Főtisztelendőségedre bízom a további lépéseket polgári státusának államilag elvégzendő végérvényes módosításához.[15]

14 Lásd az elbeszélés kimerítő elemzését: Joela Jacobs – Bastian Lasse: Making Intersex Identity ILLegible: Oskar Panizza's 'Ein scandalöser Fall', in Stephanie M. Hilger (szerk.): *The Health Humanities in German Studies,* London, Bloomsbury Academic, 2024, 289–302, kül. 296.

15 Oskar Panizza: Ein skandalöser Fall, in Oskar Panizza: *Visionen. Skizzen und Erzählungen*, Leipzig, Wilhelm Friedrich, 1893, 180.

HorvathG_Festschrift_ajandekkotet_beliv.indd 198 2026. 07. 23. 9:12:36

A hermafrodita irodalmi-esztétikai toposznak számított a századfordulón, és olyan szerzőknél kapott szerepet, mint Stefan George vagy Thomas Mann. *Fin de siècle*-figuraként világnézeti szkepticizmust is kifejezett,[16] amint az Panizzánál is tetten érhető. Ugyanakkor a szerző a rémtörténetek bizonyos csoportjára jellemző narratív fogással él: az irracionális vagy annak tűnő jelenséget egy szakember szerepeltetésével racionalizálja. Az androgün Alexina meghökkentően tárgyszerű, száraz leírása a vallásos dogmatizmus és a világi babona közé ékelődik, lezárva a szekularizáció egyik sarkalatos kérdéskörét, és fennen hirdetve a pozitív tudományosság győzelmét (még ha az ördögi közbeavatkozás eredménye is) és a társadalmi berendezkedést irányító szerepét.

A nemesi származású Georg von der Gabelentz-et (1868–1940[17]) elsősorban E. T. A. Hoffmann művei indították el az írói pályán. *A sárga koponya*[18] című hosszabb elbeszélése 1911-ben jelent meg negyedik novelláskötetében, *Az ördög napjai*ban, és kisprózai munkái közül a legismertebb és legsikerültebb.[19] Középpontjában egy Schalken nevű festő áll, aki a párizsi Bondy parkban lévő templom rejtett kriptájából

16 Vö. Birgit Dahlke: *Jünglinge der Moderne. Jugendkult und Männlichkeit in der Literatur um 1900,* Köln, Böhlau Verlag, 2006, 59–60.

17 Nem azonos a neves német sinológus-nyelvész Georg von der Gabelentz-cel (1840–1893).

18 A *Der gelbe Schädel* Gabelentz életében kétszer, egy-egy novelláskötetében jelent meg: Georg von der Gabelentz: *Tage des Teufels. Phantasien,* Leipzig, Verlag von L. Staackmann, 1911; Georg von der Gabelentz: *Der gelbe Schädel*, Berlin: Hermann Hillger Verlag, 1914. Harmadik kiadása azonban közel nyolcvan évvel későbbi: in Joachim Körber (szerk.): *Das dritte Buch des Horrors,* München, Heyne, 1992, 145–200.

19 Cselekményvezetése az amerikai horrorszerző, Robert Bloch *The Skull of the Marquis de Sade* (1945) című elbeszéléséhez hasonló.

HorvathG_Festschrift_ajandekkotet_beliv.indd 199 2026. 07. 23. 9:12:36

ellop egy megsárgult koponyát. A sárga szín lemoshatatlanul átitatta a csonttömeget. Müncheni barátai, Meßmer doktor, a festő Karl Asching, valamint a fiatal orosz festőlány, Kathinka Ivanovna a legnagyobb aggodalommal figyelik monomániás érdeklődését a szokatlan tárgy iránt. Schalken a koponyát az íróasztalán tartja, rendszeresen társalog vele, és arról fantáziál, hogy az élettelen csont még tartalmazhat valamit az ismeretlen elhunyt szelleméből. Sokkal jobban izgatja a tudományos felfedezés, mint a dolgok felszínén veszteglő festőművészet. Egészen kifordul önmagából, és az alvajárókéhoz hasonlatos éjszakai tudatállapotokról számol be:

> néha álomszerű állapotba kerülök, amely ha nem is hasonlít a halálhoz, mégis közelít hozzá. […] Úgy tudom, az ember valódi lénye ilyenkor elszunnyad, miközben átmenetileg az élőből holt állapotba kerül, minden tevékenységét felfüggeszti, és egy roppant, súlyos sötétség fogságába esik. Utána úgy ébred, mint valami dermedtségből, és újra élvezheti az élet ajándékát.[20]

A csiszolt kénre emlékeztető sárga szín megfejtése érdekében kitanulja a méregkeverést. Nyúlkoponyákon vizsgálja a dél-amerikai indiánok kuráré mérgének és az indiai kígyóméregnek a hatását. A toxikológiát az orvostudomány legfontosabb területének nevezi, ezért tanulmányozni kezdi a 19. századi francia vegyész, Mathieu Orfila műveit. Barátaival a városon kívül felkeres egy mutatványosbódét, ahol egy púpos gyakorlott kézmozdulataival mindhiába próbálja

20 *Das dritte Buch des Horrors,* 160.

HorvathG_Festschrift_ajandekkotet_beliv.indd 200 2026. 07. 23. 9:12:36

elkészíteni a sziluettjét. Egy antikváriumban felfedezi a híres 18. századi okkultista és kalandor, Alessandro di Cagliostro életrajzi könyvét, és hitelt ad az alkimista gyógyász lélekvándorlásról vallott tanainak. Közben Meßmer doktor lassan ráébred, hogy közös barátjuk bizonyára súlyos idegbetegségben szenved. Többször is sikertelenül próbálkoznak megmentésével, Schalken azonban elzárkózik előlük. Végül feltörik lakásának ajtaját, és rátalálnak barátjuk holttestére és a jegyzeteire. Ezekből kiderül, hogy Schalken alkimista előtanulmányokat is végzett, hogy eredményesebben tudja űzni a kísérleti kémiát. Meßmer és Asching megtudják továbbá, hogy barátjuk halálához különös történések vezettek. A lakásába bezárkózott, éjszaka kényszerképzetektől szenvedő Schalken ugyanis mindenütt olasz nyelven írt feljegyzéseket talál a laboratóriumában. Bár nem tud olaszul, hipnotikus állapotban követi az instrukciókat. Így Cagliostro mérgének rejtélyesen előkerült képlete nyomán megalkotja a halálos szert, amellyel végül megmérgezi önmagát:

> Itt megszakadt Schalken utolsó lejegyzése. Úgy tűnik, néhány perccel a vég előtt íródott. A szerencsétlen sietve dobta el a tollat, így az a papírra esett, tintával befröcskölve azt. A sárga koponya mellett egy díszes, finoman csiszolt üveg állt. Meßmer doktor kézbe vette, és alaposan megvizsgálta. A mélyén még mindig volt egy cseppnyi aranysárga folyadék, amely kellemetlen, édeskés szagot árasztott.[21]

21 Uo., 199–200.

HorvathG_Festschrift_ajandekkotet_beliv.indd 201 2026. 07. 23. 9:12:36

Ekkor – az utolsó oldalakon – kerül Meßmer doktor az elbeszélés fókuszába, aki nyomozásba kezd a laboratóriumban. Egy körzővel pontos méreteket vesz előbb a sárga koponyáról, majd a halott Schalken fejéről.

> Asching látta, amint az orvos óvatosan, de a legnagyobb alapossággal ugyanazokat a méréseket végzi a halott fején, mint a koponyán, az eredményeket pedig összeveti a jegyzetfüzetébe felírt számokkal. Végül hátralépett.
>
> – Nos? – kérdezte Asching tele kíváncsisággal.
>
> Meßmer doktor letette a körzőt, bezárta a hálószoba ajtaját, és sietve a kijárat felé húzta barátját. Arca elsápadt.[22]

A megdöbbentő egyezés visszamenőleg igazolja a tragikus sorsú festő valamennyi tévképzetét. Gabelentz novellája a lélekvándorlás és a síron túli telekinézis eredeti ötvözése. Az önbeteljesítő, *fixa ideá*vá erősödő cselekvések sora a végzet elkerülhetetlenségének képzetét kelti fel. A főhős odahagyja a világ titkait hiába fürkésző, elégtelenné vált és leginkább az impresszionizmust idéző képzőművészeti célokat, és intuitív módon a modern természettudományban tesz felfedezéseket. Rajtaveszt ugyan, de öngyilkosságával eléri, hogy a paratudományos módszertan és az ezotéria még versenyképesnek tűnjön a turbulens, világképekkel kísérletező századfordulón. Az orvoskarakter nem volt képes őt megmenteni, legvégül azonban neki jutott az a szerep, hogy szakismerete latba vetésével kijelölje a modern tudomány határait. A körzővel lemért, identikus koponyák milliméterpontos dimenziói

22 Uo., 200.

HorvathG_Festschrift_ajandekkotet_beliv.indd 202 2026. 07. 23. 9:12:36

empirikusan megbízható eligazodást nyújtanak a fizikai valóságban, de nem képesek felmérni az emberi szellem rejtélyes működését, sejtszint alá visszahúzódó, kifürkészhetetlen titkait.

Következő szerzőnk, Willy Seidel (1887–1934) orvos fiaként először biológiát és zoológiát, majd germanisztikát tanult Münchenben. Szamoában, Egyiptomban és az Egyesült Államokban tett vargabetűk után, 1919-től német földön foglalkozott tudományos okkultizmussal, továbbá részt vett a parapszichológus, Albert von Schrenck-Notzing kísérleti kezelésein.[23] *A legősibb dolog a világon* kisregény hosszúságú, fejezetekre osztott elbeszélése.[24] Hőse a nemesi származású Harald von Calmus. A kíváncsi fiatalember a papligetnek nevezett kiserdőben és az óriások sírjának becézett dombon szemtanújává válik a természet kegyetlenségének. A bizarr történéseket azzal magyarázza magának, hogy óvatlanul légyölő galócák közé feküdt le megpihenni. Csakhogy kényszerképzetek rabjává válik, még időérzékét is elveszíti. Szülei és a család orvosa hiába igyekeznek segíteni rajta. Egy újabb csatangolás alkalmával megismerkedik egy különös doktorral:

23 A kezeléseken szerzett élményeit és tapasztalatait különös, *Der Käfig (A ketrec)* című regényében (1925) foglalta össze.

24 Willy Seidel: *Das älteste Ding der Welt*, München, Musarion Verlag, 1923. A szerző két további elbeszéléskötetében is elhelyezte művét. H. P. Lovecraft négy évvel későbbi, *Szín az űrből (The Colour Out of Space)* című horrortörténetéhez hasonlítja Jens Malte Fischer: Produktiver Ekel. Zum Werk Howard Phillips Lovecrafts, in Jens Malte Fischer (szerk.): *Phantastik in Literatur und Kunst,* Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1980, 314–332.

HorvathG_Festschrift_ajandekkotet_beliv.indd 203 2026. 07. 23. 9:12:36

> Kétségkívül mongol volt, aki ott állt előtte. Az idegen viaszszínű, keskeny, igen hosszú ajka mosolyra húzódott, amikor merev karimájú kalapja alól rápislogott. Haraldot rémülethez hasonló érzés járta át. Mintha egy tisztes német erdő közepén tatuba vagy más egzotikus lénybe ütközött volna, olyan sajátosnak hatott a férfialak ezen a tájékon.[25]

A birssárga arcú kínai tudós bizonyos Szcé, aki Marburgban és környékén kémiával és geológiával foglalkozik. Szcé felajánlja orvosi segítségét, amit Harald gyanútlanul elfogad. Egy enyhe vágást ejt Harald mellkasán a szívtájékon, és egy platinapohárkával felfogja néhány csepp vérét. Ezután valamilyen rothadó lomb illatú kenőccsel bekeni a sebet. Egy újsághírből kiderül, hogy Szcé felvásárolta a papliget egy részét, elkerítette a telket, lecsapoltatta a mocsarat, és egy különös lelet vizsgálatába fogott. Itt csak megemlíthető, hogy a német erdő és mocsaras vidék toposzértékű: a germánok hitvilágáig nyúlik vissza, akik nemcsak kultuszuk alapjává tették az erdei tavak környezetét, hanem olyan lélekfogalommal is rendelkeztek, ami a lelket a tavak rejtélyes világához köti.[26] A német ingatlanhoz jutó kínai alakja pedig Fritz Lang három évvel korábban bemutatott expresszionista filmjére emlékeztet: *Az éjféli vándor*ban (1921) a Halál is előbb földterületet szerez magának, majd áthatolhatatlan falat emel köré.

25 Willy Seidel: *Der Uhrenspuk und andere Geschichten,* Berlin, Weltgeist-Buecher Verl.-Ges., 1928, 45.

26 Részletesen lásd Fülöp József – Bódi Ramóna – Szinger Ádám: A germán lélekfogalom és lélekképzetek [lektorálta: Vassányi Miklós], in Székely Attila (főszerk.): *Lélekenciklopédia. A lélek szerepe az emberiség szellemi fejlődésében, III. kötet – Lélek a mítoszok világában*, Budapest, Gondolat, 2018, 381–429.

HorvathG_Festschrift_ajandekkotet_beliv.indd 204 2026. 07. 23. 9:12:36

Harald fogságba esik a szuggesztív kínai újonnan berendezett laboratóriumában, és kénytelen-kelletlen részt vesz annak a több száz tonnás nikkel-vas meteoritnak a feltárásban, amely rémületes, földöntúli kolosszust rejt. A monstrum a zsidó hagyományból és misztikából is ismert Zázél, a pokol hét hercegének egyike, a viszálykeltés démona, aki a Szaturnuszról érkezett (itt nem térhetünk ki arra a hosszú hagyománytörténetre, amely mitikus erőt tulajdonított Szaturnusznak – az istenségnek és az *altissimus planetarum*-ként ismert bolygónak egyaránt[27]). Az elbeszélésben a démon közelségében valóság és fantázia felcserélődik, az idő pedig Zázél törvényei szerint múlik. A mágikus hatalmú orvos-geológus Szcé sikertelenül igyekszik megzabolázni rettenetes erejét. Még Harald vérének átömlesztése sem tudja lecsillapítani Zázélt. Szcé doktor önhittségében végzetes baklövést követ el. Sem a véráldozat, sem hozzáértése nem képes gátat vetni annak, ami ezután következik. A történet végén jóslatot olvasunk: a démon világégést fog elhozni a Földre, amely minden korábbi háborút beárnyékol.

Karl Hans Strobl (1877–1946) a 20. századi német nyelvű *fantasy* egyik legjelentősebb képviselője, nevét rendre együtt emlegetik az osztrák Gustav Meyrinkével és a német Hanns Heinz Ewersével.[28] Terjedelmes életművének (több mint száz könyvet publikált) jelentősebb darabjai korai novelláskötetei

27 Itt elegendő az egyik legfontosabb klasszikus szakmunkára utalni: Raymond Klibansky – Erwin Panofsky – Fritz Saxl: *Saturn und Melancholie. Studien zur Geschichte der Naturphilosophie und Medizin, der Religion und der Kunst,* Suhrkamp: Frankfurt am Main, 1990.

28 Lásd a referenciamunkát: Hans Richard Brittnacher – Markus May (szerk.): *Phantastik. Ein interdisziplinäres Handbuch*, Stuttgart – Weimar, Metzler, 2013, 123. Strobl kiadástörténetileg is igazolhatóan az

HorvathG_Festschrift_ajandekkotet_beliv.indd 205 2026. 07. 23. 9:12:36

és néhány regénye,[29] különösen az *Eleagabal Kuperus* (1910), amelyből Richard Oswald rendezett filmet *Nachtgestalten (Éjalakok)* címmel 1920-ban. *Az érvágásfigura (Das Aderlassmännchen)* egyik legsikerültebb novelláskötetében, *A csontos kéz*ben[30] található. Ennek a hosszabb, expresszionista leírásokkal tűzdelt elbeszélésnek a hőse dr. Eusebius Hofmayer, aki a temetőben három segítőjével egy bizonyos Veronika Huber holttestét akarja kiásni és ellopni boncolás céljából. A fáradságos munka közben különös idegen tűnik fel, aki egyértelműen nem emberi vonásokat mutat: orra denevérszerűen felgyűrt, haja sárga, körme fekete, rojtos köpenye alól rozsdás óramű nyikorgása hallatszik. Szó szót követ, majd szóbeli szerződéskötésre kerül sor, méghozzá a római jog atipikus szerződésformája, a *contractus innominatus (Innominatkontrakt)* szerint. A névtelen szerződés a kölcsönösség elvén alapul: az egyik fél azért tesz valamit, hogy a másik viszonzásul szintén megtegyen valamit *(facio ut facias)*. Az idegen egyetlen kézmozdulatára feltárul a sír. A doktor három segítője elmenekül rémületében. Mielőtt a doktor is

egyik legjelentősebb szerző: 33 elbeszéléssel képviselteti magát az általam lajstromba vett zsánerantológiákban.

29 Magyarul két Strobl-regény olvasható: *A bresciai örömtanya*, Budapest, Kultúra, 1919; *Kísértetek az ingoványban*, Budapest, Genius, [1922].

30 Karl Hans Strobl: *Die knöcherne Hand und Anderes*, München, Georg Müller Verlag, 1911. Második megjelenése: Karl Hans Strobl: *Lemuria. Seltsame Geschichten*, München, Georg Müller Verlag, 1917. Az érvágásfigura 15–18. századi, nem ritkán orvosok szerkesztette kalendáriumok jellegzetes ábrázolása volt, és az érvágáshoz legalkalmasabb időpontok előrejelzésére használták. Illusztrálta továbbá az érvágás műveletét, és asztronómiai adalékokkal is szolgált. Lásd Dukkon Ágnes: *Régi magyarországi kalendáriumok európai háttérben,* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2003, 102–104.

HorvathG_Festschrift_ajandekkotet_beliv.indd 206 2026. 07. 23. 9:12:36

hazasietne, a holdfényben megpillant egy régi sírkövet a Saint-Simon névvel. Így az elbeszélés első jelenete vélhetően a párizsi Père-Lachaise[31] temetőben, művészek, gondolkodók, jeles személyiségek nyughelyén játszódik. A doktor meggyőzéséhez azonban nem az vezetett, hogy természetfeletti erők lendültek telekinetikus mozgásba, hanem éppenséggel egy rövid eszmecsere arról, hogy a hatóságok minduntalan akadályt gördítenek a komoly tudomány útjába. Dolgozószobájába visszatérvén már az idegen várja Hofmayert a megboldogult Veronika Huber holttestével a boncasztalon. Az idegen úgy köszönti a hazaérkező tudóst, mintha ő maga lenne a házigazda.[32] Majd kifejti, hogy neki köszönhetően a test jól használható a vese és az epe kutatására, demonstrációra és tanulmányozásra, ezért várja az ellenszolgáltatást. Kérése az, hogy hadd helyettesítse a doktort a város női kolostorában tett beteglátogatások során, ahol az rendszeresen végez érvágást az apácákon. Némi győzködés és az orvos belső tusakodása (még inkább tudathasadása) után kezet ráznak. (Meglepő közjáték is történik: Huber kisasszony egy váratlan pillanatban felül, úgyhogy rendre kell utasítani.) Személyiségcserével az idegenből a tiszteletteljes Hofmayer doktor válik, aki könnyedén bejut az apácákhoz, ahol a vérvételt a legnagyobb műgonddal fogja elvégezni – de a maga módján. A vámpíridegen félig gép, félig organikus karaktere a doktor

31 A nevezetes helyszín egyszersmind intertextuális utalásnak is tekinthető: Strobl másik jelentős vámpírtörténete a *Das Grabmal auf dem Père Lachaise* (*Síremlék a Père-Lachaise temetőben,* 1917).

32 A jelenetek egymásra következése, az idegen és a doktor alakjának dialektikus cseréje Friedrich Wilhelm Murnau *Faust*jának (1926) azonos szerkesztésű filmjeleneteit vetíti előre.

HorvathG_Festschrift_ajandekkotet_beliv.indd 207 2026. 07. 23. 9:12:36

*Doppelgänger*eként bebocsátást nyer még a szent önmegtartóztatásban élő apácák zárdájába is. Az orvostudomány elismert és szakavatott képviselőjeként szabadon közlekedik a végérvényesen szekulárissá vált evilág és a túlvilágra nyitott apácák zárt világa között, mint egy túlhatalomra szert tett, ördögi lény.

Az orvosalakot szerepeltető, német ajkú rémírók közül megemlítendő még a szürrealista és fantasztikus történeteiről ismert Hermann Wolfgang Zahn (1879–1965), aki a híres müncheni pszichiáternél, Emil Kraepelinnél dolgozott asszisztensként. 1908-tól Berlinben elektrodiagnosztikával és -terápiával, valamint hipnoterápiával foglalkozott. Követendő mintának Németország vezető neurológusa, Hermann Oppenheim munkásságát tartotta.1914-ig a berlini Grunewald-szanatóriumban volt főorvos, 1915-ben pedig átvette az erlangeni idegkórház vezetését. Háborús veteránokon végzett sikeres kezelései híressé tették. Baden-Badenben magánszanatóriumot hozott létre ideg- és lelki betegségek kezelésére, amely 1950-ig működött. Magánpraxisát haláláig vezette. Orvosként szerzett tapasztalatai irodalmi munkásságában is rendszeresen tükröződnek. *A Wallmüller-ház*[33] *(Das Wallmüllerhaus)* című regényének cselekményét a sorsszerűség szervezi, és rendkívüli témagazdagság jellemzi: alkimista transzmutációk, egyiptomi halottkultusz, reinkarnáció, meseszerű miszticizmus – a középkori német okkultizmus és a jungi pszichológia jegyében.[34]

33 Hermann Wolfgang Zahn: *Das Waldmüllerhaus*, Baden-Baden, Merlin Verl., 1930. (Illusztrálta Alfred Kubin.)

34 A Zahn életrajzát és munkásságát bemutató füzetet magánkiadásban megjelentette: Robert N. Bloch – Bettina Twrsnick (szerk.): *Hermann*

HorvathG_Festschrift_ajandekkotet_beliv.indd 208 2026. 07. 23. 9:12:36

Élveboncolást végző orvosról értesülünk továbbá Gustav Meyrink *Az albínó (Der Albino)* című novellájából, illetve egy másik híres történetéből: *A panoptikum*ban (*Das Wachsfigurenkabinett*)[35] is egy sikeresen végződő kísérleti műtét eredményezi a gonosz, azaz egy bizarr keveréklény megjelenését.[36] Leopold Günther-Schwerin *Dr. Balthasar*ja[37] pedig Victor Frankenstein-i orvosalak, aki naplóformában tárja az olvasó elé, ahogy egy kiszolgáltatott médium testéből homunkuluszt hoz létre, de amikor a köldökzsinórt elvágja, a médium meghal, az új lény pedig groteszk törpévé sorvadva vérátömlesztésre szorul, ami az őrült doktor önkéntes halálhoz vezet.

Az orvosok mellék- vagy főszereplőként történő fellépése ezekben a német nyelvű rémtörténetekben gyakran perdöntő, ugyanakkor igencsak ellentmondásos. Hol megerősítik tudományuk axiomatikus igazságait, és műszereikkel felszerelkezve, tapasztalati úton elsajátított módszertanaikkal az elégséges emberi megismerőképesség higgadt képviselői, hol viszont – akár cimborálnak az ördöggel, akár nem

---

Wolfgang Zahn (1879–1965) – Narrenbühne Welt. Leben und Werk des Schriftstellers und Nervenarztes, Giessen, Robert N. Bloch, 1999.

35 Mindkét elbeszélés megjelent a következő Meyrink-gyűjteményben: Gustav Meyrink: *Wachsfigurenkabinett. Sonderbare Geschichten,* München, A. Langen, 1908.

36 Vö. a (nehezen hozzáférhető) műfajtörténeti monográfiával: Ingeborg Vetter: *Das Erbe der „schwarzen Romantik" in der deutschen Décadence. Studien zur „Horrorgeschichte" um 1900,* Passau, EDFC, 2004, 51.

37 Eredetileg: Leopold Günther-Schwerin, *Wahr oder Wahn? Seltsame Geschichten*, Wiesbaden, Heinrich Staadt, 1910; megjelent még a fontos korabeli antológiában: Felix Lorenz (szerk.): *Das Buch der Grotesken. Eine Sammlung phantastischer und satirischer Erzählungen aus der Weltliteratur,* München, Georg Müller, 1914, 291–318.

HorvathG_Festschrift_ajandekkotet_beliv.indd 209 2026. 07. 23. 9:12:36

– nyugtalanságot keltenek: a modern természettudományok iránti szkepszis fogadatlan prókátorai.

HorvathG_Festschrift_ajandekkotet_beliv.indd 210 2026. 07. 23. 9:12:36